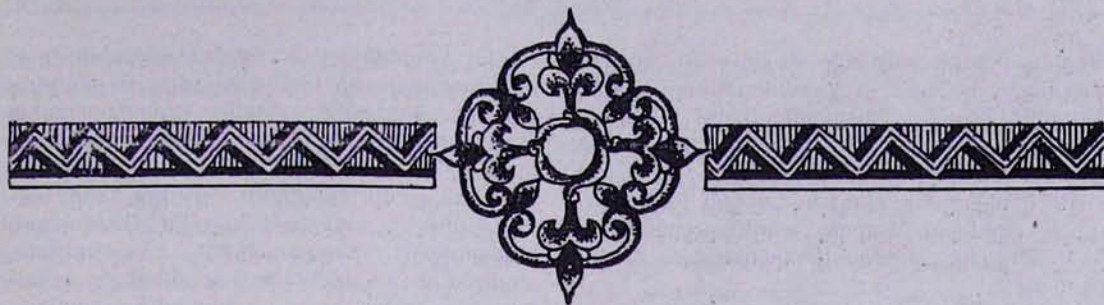

ՊՐՈՖ. ՎԱՐԱԶԴԱՏ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ Ս. ԷԶՄԻԱԾՆԻ ՄԱՅՐ ԱԹՈՒԻ
ՇԻՆԱՐԱՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ԱՄԵՆԱՅՆ
ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՎԱԶԳԵՆ ԱՌԱՋԻՆԻ
ԳԱՀԱԿԱԼՈՒԹՅԱՆ ՕՐՈՔ (1956—1980)*

ՄԱՍՆԱԿԻ ՎԵՐԱՇԻՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Բացի վերը հիշատակված եկեղեցիներում իրականացված հիմնական վերաշինության աշխատանքներից, մասնակի վերաշինության և բարեկարգման աշխատանքներ կատարվեցին նաև այլ եկեղեցիներում, գլխավորապես թեմական:

1. Ս. ՄԱՐԻՆԵ եկեղեցին Աշտարակում (13-րդ դար) մեկն է դրանցից: 1976—1977 թվականներին այստեղ որոշ աշխատանքներ իրականացվեցին: Վերատաշելու միջոցով թարմացվեցին պատերի ներսի հարթություններն ու մակերևույթները, վերանորոգվեց ավազ խորանի հատակը և տեղադրվեց նոր սեղան, տեղադրվեց քանդակավարդ նոր դուռ:

Չուգահեռաբար, քաղաքային իշխանությունը հոգ տարավ բնակավայրի կենտրոնում գտնվող այս հուշարձանի շրջապատը բարեկարգելու ուղղությամբ: Վերաշինվեցին եկեղեցու բակն ու ամփոփող պարսպապատերը, ստեղծվեցին դարավանդների երիկապատեր, կառուցվեցին դարպասներ, կատարվեցին ծառատնկումներ:

2. Ս. ՀԱԿՈԲ եկեղեցին (Արտաշատի շրջանի Մրգավան գյուղ), կառուցված 20-րդ դարի սկզբին, թեև պահպանվել էր համեմատաբար լավ վիճակում, այնուհանդերձ, կա-

րիք ուներ որոշ վերանորոգումների: Աշխատանքներն սկսվեցին կտուրի լանջերի և գմբեթի վեղարի թիթեղապատման նորոգումից: Ապա ներսի պատերից, կամարներից, թաղերից ու գմբեթից մաքրվեց ծեփը, քարերը վերատաշելու միջոցով բոլոր հարթություններն ու մակերևույթները թարմացվեցին: Եկեղեցու ներսում և արտաքին նախամուտքում (արևմտյան կողմից) պատրաստվեց բետոնե հատակ և մույախկապատվեց:

Ծրագրվում է հետագայում, համաձայն նախագծի, ավարտել եկեղեցու թերավարտ թողնված զանգակատան կառուցումը:

3. ԿԱՄՈ (ՆՈՐ ԲԱՅԱԶԵԴ) քաղաքի եկեղեցին կառուցվել է 20-րդ դարի սկզբին և պահպանվել համեմատաբար լավ վիճակում: Կարիք կար նորոգելու եկեղեցու կտուրը և առանձին մասերը: 1959—1960 թվականների ընթացքում կապմակերպվեցին հիմնական վերանորոգման աշխատանքներ, որոնք իրականացվեցին քաղաքի շին. վերանորոգման, ապա Մայր Աթոռ շինարարական գրասենյակների միջոցով:

Նախապես նորոգվեցին տանիքի փայտյա մասերը, նորերով փոխարինվեցին վնասված ծպեղները և նրանց վրայի փայտածածկը: Այնուհետև ողջ կտուրը ծածկվեց ցինկապատ թիթեղով, դրվեցին ջրահեռացման նոր խողովակներ: Եկեղեցու ներսում ամբողջապես հեռացվեց պատերի և առաստաղի քայքայված ծեփը, նորից սվաղվեց ու ներկվեց սպիտակ ջրաներկով: Պատերի ստորին մասը 2 մ. բարձրությամբ ներկվեց յուղաներկով: Փոխ-

* Շարունակված «Էջմիածին» ամսագրի 1983 թվականի № 8 ԺԱ—ԺԲ-ից և 1984 թվականի № 8 Ա—Ե-ից:

վեցին գմբեթի թմբուկի լուսամուտները, նորոգվեցին դռներն ու լուսամուտները, որոնց հնացած փեղկերը փոխարինվեցին նորերով, ապակեպատվեցին, ներկվեցին ու դրսից ցանցապատվեցին:

Որոշ միջոցներ ձեռք առնվեցին նաև եկեղեցու արևելյան կողմից անցնող ջրանցքից խոնավության ներծծումը կասեցնելու նպատակով:

4. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ եկեղեցում (Էջմիածնի շրջանի Արշալույս գյուղ) իրականացվեցին փլված թաղակապ առաստաղի և կտուրի վերաշինության աշխատանքները: Տեղադրվեցին նոր լուսամուտներ ու դռներ, պատերը երեսապատվեցին Հոկտեմբերյանի կարմիր տուֆով, պատրաստվեց բետոնյա հատակ և մուկաիկապատվեց, ավագ խորանում տեղադրվեց տուֆակերտ նոր սեղան:

5. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ եկեղեցին (Էջմիածնի քաղաք) նույնպես կարիք ուներ վերանորոգության: Անհրաժեշտ էր նորոգել ու բարեկարգել եկեղեցին, բարեկարգել նրա շրջապատը, որը հրապարակի նկատմամբ ցածրադիր նիշ էր ընդունել: Դրա հետ մեկտեղ, պահանջ էր զգացվում եկեղեցու ծավալաւորարածական ուրվագծին առավել ցայտուն տեսք հաղորդել քաղաքի նոր առաջացած վարչա-հասարակական կենտրոնի ընդհանուր համայնապատկերում: Առաջարկվում էր նաև 1832 թ. կառուցված այս եկեղեցին վերակառուցել ու պատկել գմբեթային ծավալով:

Սույն եկեղեցու վերանորոգման աշխատանքները հանձնվեցին ՀՍՍՀ Պետշինի ճարտարապետության և շինարարության գիտա-հետապոստական ինստիտուտի մասնագետներին: 1977—1979 թվականների ընթացքում Մայր Աթոռի շինարարական գրասենյակի միջոցով իրականացվեցին եկեղեցու շրջապատի բարեկարգման միջոցառումներ: Բակի պարագծով կառուցվեց տուֆակերտ ցածր պատ՝ արևմտյան կողմից դարպասով, եկեղեցու շուրջը պատրաստվեցին տուֆով սալարկված մայթեր, մնացած տարածությունը կանաչապատվեց, պատրաստվեցին ծաղկամարգեր:

Որոշ վերաշինական աշխատանքներ կատարվեցին նաև Լենինականի և Ստեփանավանի հետկյալ եկեղեցիներում:

6. Ս. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ կամ ՅՈԹ-ՎԵՐՔ եկեղեցին (Լենինականում), որպես Շիրակի թեմի առաջնորդանիստ տաճար, նույնպես կարիք ուներ որոշ նորոգումների ու բարեկարգման: Այս կապակցությամբ 1973 թվականի մարտի 3-ին Մայր Աթոռի ճարտարապետների հանձնաժողովի անդամներ Վ. Հարությունյանը, Ռ. Իսրայելյանը, Գ. Խանջյանը, Բ. Արզումանյանը և Ա. Գալիկյանը մեկ-

նեցին Լենինական և մասնակցությամբ քաղաքապետարանի ներկայացուցիչ Ա. Մաթոս-օղլյանի, քաղաքի գլխավոր ճարտարապետ Ռ. Եղոյանի, տեղում ուսումնասիրություն կատարեցին ու մշակեցին վերաշինական աշխատանքների մի ծավալուն ծրագիր, որը նախատեսում է եկեղեցու ներքին ձևավորման նպատակով շինարարական որոշ աշխատանքների իրականացում և եկեղեցու շրջապատի բարեկարգում: Նախագիծ կազմելու համար անհրաժեշտ էր մանրամասնորեն չափագրել եկեղեցին: Այդ աշխատանքը հանձնարարվեց տեղի ճարտարապետներին:

Հետագա տարիներին սակայն կատարվեցին միայն մանր վերանորոգումներ և ներկարարական աշխատանքներ:

7. ՍՏԵՓԱՆԱՎԱՆԻ եկեղեցին անցած դարի վերջում կառուցված պարզ ու անպաճույճ մի շենք էր՝ խիստ կարոտ խնամքի, վերանորոգումների ու բարեկարգման:

1976 թ. Վեհափառ Հայրապետ Վազգեն Ա-ի Ստեփանավան կատարած այցելությունից հետո, նախաձեռնվեցին վերաշինական միջոցառումներ: 1977—1978 թվականների ընթացքում իրականացվեցին որոշ աշխատանքներ: Վերաշարվեց և նորոգվեց եկեղեցու բազալտյա հատակը, բեմի հատակը և աստիճանները մարմարապատվեցին, բեմում տեղադրվեց տուֆակերտ սեղան: Ներսի պատերը (ներառյալ նաև բեմի) երեսապատվեցին տուֆի սալիկներով: Պատրաստվեցին ու տեղադրվեցին նոր դուռ և լուսամուտներ, եկեղեցին չորս կողմից շրջապատվեց տուֆով սալարկված մայթերով, ներարկման միջոցով ամրացվեց արևմտյան պատը, որը ջրերի ներթափանցման պատճառով նստվածք էր ստացել ու նրա մեջ առաջացել էր վտանգավոր ճեղք:

ՎԵՐԱՆՈՐՈԳՉԱԿԱՆ-ՇԻՆԱՐԱՐԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐ ՎՐԱՀԱՅՈՑ ԹԵՄՈՒՄ

Վեհափառ Հայրապետի շինարարական-վերանորոգչական գործունեության մեջ կարևոր տեղ էր հատկացվել նաև վրահայոց թեմի մի շարք եկեղեցիների վերանորոգմանն ու բարեկարգմանը: Այս ուղղությամբ կատարվեցին հետևյալ աշխատանքները.

1. Ախալցխայի Ս. ԳՐԻԳՈՐ ԼՈՒՍԱՎՈՐԻՉ եկեղեցու ներսում կատարվեցին մասնակի վերանորոգություններ: Նոր մայթ կառուցվեց դեպի եկեղեցին տանող ճանապարհին:

2. Ախալքալաքի Ս. ԽԱՉ եկեղեցու ներսում կատարվեցին խիստ անհրաժեշտ մասնակի վերանորոգություններ: Նախատեսվում է մոտ ապագայում լուծել եկեղեցու ջեռուցման հարցը: Ավելի մեծածավալ աշխատանք-

ներ իրականացվեցին տեղական իշխանությունների ջանքերով ու միջոցներով: Եկեղեցու շրջակայքում եղած խարխուլ տները վերացվեցին և նրանց տեղում ստեղծվեցին ծաղկանոցներ:

3. Թբիլիսիի Ս. ԷԶՄԻԱԾԻՆ եկեղեցու ներքին վերանորոգության աշխատանքները կատարվեցին հիմնականում հետապնդելով բարեպարզման նպատակ: Կատարվեց վերնատան նորոգություն և հատակի պարկետապատում: Պարկետապատվեց նաև եկեղեցու արևմտյան մասի հատակը, իսկ սեղանը մարմարապատվեց: Յուղաներկով վերաներկվեցին բոլոր պատերը, մաքրվեցին որմնանկարները: Նորովի կապակերպվեց ներսի էլեկտրալուսավորումը (պատերի մեջ ծածկված լարերով), կախվեց բյուրեղապակյա ջահ: Եկեղեցում տեղադրվեցին նոր մոմակալներ, էլեկտրական երգեհոն: Վերանորոգման ենթարկվեց նաև տանիքը, որի բոլոր լանջերը ծածկվեցին ցինկապատ թիթեղով:

4. Թբիլիսիի Ս. ԳԵՎՈՐԳ եկեղեցում, որը հանդիսանում է վրահայոց թեմի առաջնորդանիստ Մայր եկեղեցին, հիմքերից ներծծվող խոնավությունը ժամանակի ընթացքում պակաս վնաս էր պատճառում քայքայելով պատերի ծեփը և նրանց վրայի բարձրարվեստ որմնանկարները (դրանցից չորսը պատկանում են մեծատաղանդ նկարիչ Գևորգ Բաշինջադյանի վրձինին): Այդ անցանկալի երեվոյթը կասեցնելու նպատակով, խոնավության ներծծման դեմ կիրառվեցին հիմքերի ջրամեկուսացման անհրաժեշտ միջոցառումներ: Դրա հետ մեկտեղ, խոնավության ներծծումից ապահովվեց նաև կտուրը, որը ամբողջապես վերստին թիթեղապատվեց:

Եկեղեցու ներսում կատարված վերանորոգությունների ընթացքում, պատերի յուղաներկ հին շերտերը մաքրելիս, նրանց տակ հայտնաբերվեցին հայկական ոճին բնորոշ ու հայերեն մակագրություններ ունեցող գեղեցիկ և մեծադիր որմնանկարներ: Ավելի փոքր չափի որմնանկարներ ի հայտ եկան նաև եկեղեցու մույթերի վերնամասում: Նորահայտ այս որմնանկարների նախնական ուսումնասիրությունը մասնագետներին բերեց այն եզրակացության, որ դրանք պատկանում են 18-րդ դարի հանրահայտ հայ նկարիչ Հակոբի որդի Հովնաթան Հովնաթանյանի վրձինին: Ուստի, նկատի ունենալով նորահայտ որմնանկարների պատմա-գեղարվեստական մեծ նշանակությունը, հրավիրված մասնագետների միջոցով դրանք մաքրվեցին և վերանորոգվեցին:

Վեհափառ Հայրապետի գահակալության տարիներին, Նրա թելադրությամբ, վերանորոգչական կարևոր աշխատանքներ կատար-

վեցին Բաքվի հայոց ս. Գրիգոր Լուսավորիչ առաջնորդանիստ եկեղեցում: Մարմարապատվեցին ավագ սեղանն ու բեմը, ամրացվեցին եկեղեցու չորս մույթերը, մարմարապատվեցին եկեղեցու ձախակողմյան խորանը, ավանդատունը, եկեղեցում անցկացվեց նոր լուսավորություն, եկեղեցու տանիքը ենթարկվեց հիմնական վերանորոգման և գրմբեթի վրա հաստատվեց երկաթյա մի մեծ խաչ: Եկեղեցու պանգակատան փայտյա հին հենակների փոխարեն դրվեցին երկաթյա հենակներ:

Բարեկարգվեց և սալահատակվեց նաև եկեղեցու շրջապատը: Եկեղեցուց ներս, պատերի վրա տեղադրվեցին Աստվածածնի, ս. Թադևոս, ս. Բարթողիմեոս առաքյալների և ս. Գրիգոր Լուսավորչի յուղաներկ նոր նկարները:

Նույն տարիներին նորոգություններ կատարվեցին նաև Կիրովաբադի ս. Գրիգոր Լուսավորիչ եկեղեցում: Վերանորոգվեց եկեղեցու ավագ սեղանը, շրջափակում կառուցվեցին երիցատան երեք սենյակներ՝ իրենց բոլոր հարմարություններով, ինչպես նաև ուխտավորական սենյակներ և նոր մատաղատուն:

Առաջիկայում կատարվելիք վերանորոգչական աշխատանքների ծրագրեր

Վեհափառ Հայրապետի նախաձեռնությամբ, հետագա տարիներին նախատեսվում է շինարարական-վերանորոգչական աշխատանքներ կատարել նաև Հայաստանի հետևյալ եկեղեցիներում.

1. Քասախի բազիլիկայում:
2. Երևանի ս. Հովհաննես եկեղեցում:

Նոր շենքերի շինարարություն

Ամենայն Հայոց Վազգեն Ա կաթողիկոսի շինարարական գործունեության մեջ կարևոր տեղ գրավեց նաև նոր շենքերի կառուցումը թե՛ Մայր Աթոռում և թե՛ նրա շրջապատից դուրս: Վերն արդեն հիշատակել ենք ճարտարապետական փոքր ձևերի, ինչպես օրինակ՝ աղբյուր-հուշարձանների կառուցման մասին, ուստի ստորև հատկապես կանդրադառնանք վանական և մշակութային շենքերի շինարարությանը:

ա. Գեղարդա վանքի վանատուն

Գեղարդա վանքի հյուրատան շինարարությունը մաս կազմեց վերաշինական այն աշխատանքներին, որոնք այստեղ ծավալվեցին 1960-ական թվականների սկզբից: Վեհափառ

Հայրապետի ծրագրով կարիք էր պահպանում ոչ միայն կարգի բերել եկեղեցական և վանական շենքերը, այլև խարխված հին հյուրատան տեղում կառուցել նորը:

Առաջին քայլերն այդ ուղղությամբ կատարվեցին 1962 թ. օգոստոսին: Վանքի հյուրանոցի նոր շենքի կառուցումը լուրջ և պատասխանատու խնդիր էր: Այդ շենքի հավելումը պետք է կատարվեր պահպանողական, այնպես որ այն լրացներ վանական մյուս շենքերի շարքը, առանց անջատվելու ճարտարապետական կազմավորված միջավայրից ու բնական շրջապատից իր մասշտաբով, հարկերի համաչափությամբ, իր նյութով ու կառուցողական ոճով՝ ներկայացնելով մի ներդաշնակ ամբողջություն գոյություն ունեցող շենքերի ու պարսպապատի հետ:

Այդ մտահոգությունը նկատի առնվեց ու ելակետ հանդիսացավ հյուրատան վերջնական նախագիծը մշակելիս (հեղինակ՝ ճարտարապետ Ա. Գալիկյան): Համաձայն այդ նախագծի, երկհարկանի հյուրատունը տեղադրվեց վանքի շրջափակի հարավ-արևմտյան անկյունում, գլխավոր դարպասից աջ, հին շենքի տեղում: Առաջին հարկը հատկացվելու էր ուխտավորներին, իսկ երկրորդ հարկը ծառայելու էր որպես հյուրանոց ու վանքի միաբնության բնակարաններ: Ենթադրվեց, որ ունենար կենցաղային բոլոր հարմարությունները, օժտված լիներ ջրամատակարարմամբ, կոյուղով, ջեռուցմամբ ու էլեկտրական լուսավորությամբ: Հյուրանոցի շենքի պատերը մեծ խնամքով կառուցվեցին բալախյան անձե քարերով (մասամբ օգտագործվել էին շենքերից մնացածները), իսկ շարվածքը կատարվեց կողքի պարսպապատի շարվածքի հնարավոր նմանությամբ: Ու թիթեղապատվեց: Այդ առթիվ շենքի ներդաշնակ, պատուհաններով դեպի կիրճն ուղղված ճակատի միակ վարդը հանդիսացավ շենքի ձախ թևում, երկրորդ հարկի կախովի փայտաշեն պատշգամբը:

Կառուցումը հաջողությամբ ավարտվեց: Ենթադրվեց, որ նախապես կառուցվեց հարթ, սակայն հետագայում այն դարձվեց երկլանջ ու թիթեղապատվեց: Այդ առթիվ շենքի ներսում, դահլիճի պատին ամրացվեց մարմարյա տախտակ՝ հետևյալ արձանագրությամբ.

«Ի Հայրապետության S. S. Վազգենի Հայոց Կաթողիկոսի կառուցարարական փորձի շնորհիվ 1971 արդեն Հայ Բարեգործական Ընդհանուր Միության կտակաւն Ներկարարեան ի վայելումն ազգիս հայոց»:

Նույն տարիներին, վերանորոգման աշխատանքներին չուղղնթաց, Գեղարդա վանքում կատարվեց պտղատու այգիների մշակում և

ծառատնկում, ինչպես նաև վանքի ընդհատակյա ջրերի հեռացում՝ եկեղեցական կառույցներն ու վանական շենքերը պահպանելու համար խոնավությունից և ինտագա քայքայումից:

բ. «Հայկաշեն» ամառանոց

Վեհափառ Հայրապետը ծրագրել էր միաբնության անդամների ու Հոգևոր ճեմարանի սաների ամառային հանգստի համար մի ամառանոց կառուցել: Երևանից ոչ հեռու, Արագածի հարավային լանջին տեղավորված օղավետ, գեղահայաց ու սառնորակ ջրերով հարուստ Բյուրականը անցյալում ծառայել է որպես հայ կաթողիկոսների ամառանոց: Այստեղ կառուցվելիք ամառանոցի հողամասը, 2,5 հկտ. տարածությամբ, Վեհափառ Հայրապետին տրամադրեց Հայաստանի կառավարությունը Նրա ծննդյան 50-ամյակի առթիվ: Սույն հողամասը գտնվում է գյուղից դուրս, մի բարձրադիր տեղում, որտեղից հոյակապ համայնապատկերներ են բացվում դեպի Արարատյան դաշտն ու այն պսակող լեռան ձյունափայլ գագաթները:

Հայրապետական ամառանոցի շենքի կառուցման նախագիծը ճաշակով և սիրով կազմեց ճարտարապետ Ռաֆայել Իսրայելյանը 1968 թ. դեկտեմբերին: Ներկայացված նախագիծն արժանացավ Վեհափառ Հայրապետի և Մայր Աթոռի ճարտարապետների հանձնաժողովի հավանությանը:

Ընդհանուր ճարտարապետի մտահղացմամբ, «Հայկաշեն» ամառանոցը երկհարկանի է՝ աջ թևում վերապաց աշտարակով: Զգված լինելով արևելքից արևմուտք՝ շենքն իր գլխավոր ճակատով ուղղված է դեպի հարավ՝ Արարատյան դաշտի կողմը: Առաջին հարկի աջ թևում գտնվում է նախասրահը հետնամասի սանդղաթափով: Սույն նախասրահից ձախ գտնվում են հինգ. ննջասենյակների մուտքերը, որոնց հաջորդում են երկրորդ նախասենյակը, ընդունելությունների դահլիճը և ճաշասրահը: Բակի կողմից վերջինիս կից է խոհանոցը, իսկ սրան՝ գարձը: Բակի կողմից են նաև սանդղաթները, որոնք տանում են դեպի գետնահարկում տեղավորված կաթսայատունը:

Երկրորդ հարկն ամբողջապես հատկացված է ննջասենյակներին, որոնք օժտված են նախամուտքերով և սանիտարական հանգույցներով: Սրանցից դեպի ձախ ընկած ընդարձակ դահլիճը ծառայում է որպես հանրակացարան: Երկրորդ հարկից (կամարային բացվածքի վրայով) անցում է կատարվում դեպի աշտարակը և նրա վերնամասում տեղավորված մատուռը: Ենթադրվեց, որ կա-

րևոր մասերը՝ ընդունելությունների դահլիճն ու կից ճաշարանը, ձևավորված են ճաշակով, նրանցում ստեղծված է հայաշունչ և մտերմիկ միջավայր:

Ընդհանուր առմամբ պարզ լուծված այս շենքի արտաքին ճարտարապետությունը հրնչում է արտահայտիչ, շնորհիվ իր ծավալատարածական հետաքրքիր հորինվածքի (որի շեշտը գմբեթով պսակված վերձիգ աշտարակի ծավալն է), ձախակողմյան երկհարկ կամարակապ սրահների, ինչպես նաև ճարտարապետական առանձին մանրամասների ներքին մշակման:

Ամառանոցի կառուցումը հաջողությամբ իր ավարտին հասցվեց: Նրա շուրջը բարեկարգվեց, ստեղծվեցին ծաղկանոցներ, տրևկվեցին դեկորատիվ և պտղատու ծառեր: Ողջ հողամասը ցանկապատվեց՝ հյուսիսային կողմից քարե պատով, որտեղ և գտնվում է մուտքի գլխավոր դարպասը: Հայրապետական սույն ամառանոցը կոչվեց «Հայկաշեն»՝ ամերիկահայ ազգային բարերար Հայկ Գալուկչյանի անունով: Նա էր հոգացել ամառանոցի շինության ծախսի կարևոր մասը: Բարերարի անունը փորագրվել է աշտարակի արևելյան պատին ամփոփված արծվաքանդակ էմբլեմի տակ: Ենթեր կահավորելուց հետո նրա բացումը կատարվեց 1972 թ.:

գ. Մատաղատուն

Վեհափառ Հայրապետի առաջարկով, ինչպես նշվեց, Մայր Աթոռի շրջափակում գրտնվող մատաղատունը տեղափոխվեց ս. Գայանեի վանքի բակը, որտեղ կառուցվեց մատաղատան նոր շենք:

Ըստ կազմված նախագծի, մատաղատունը միահարկ կառույց է՝ հատակագծում անկյունաձև: Այն գտնվում է վանքի շրջափակի հյուսիս-արևելյան անկյունում, վանքի երբեմնի գոմանոցի տեղում: Մատաղատունը բաղկացած է երեք հիմնական մասից: Կենտրոնում տեղավորված է բավականանաչափ մեծ (100 ք. մ. մակերեսով) սեղանատունը, որի աջ և ձախ կողմերում գտնվում են մեկական սենյակներ: Սեղանատան մուտքը լուծված է կենտրոնական կամարակապ բացվածքի ձևով: Ներսում՝ սեղանատան կենտրոնում տեղավորված վեց պյունների վրա առաստաղի կենտրոնական մասը վեցանկյան ձևով վեր է բարձրանում և պսակվում երդիկավոր կոնաձև ծածկով: Աջակողմյան սենյակը ծառայում է որպես մատաղատուն, ձախակողմյանը՝ որպես ամանեղենի պահեստ: Մատաղատունը

ապահովված է ջրամատակարարման, կոյուղու և էլեկտրական լուսավորության համակարգով, ինչպես նաև աղբահեռացման հարմարություններով:

դ. Մայր Աթոռի նոր վանատան կառուցումը

Մայր Աթոռի նոր վանատան շինարարությունը կատարվեց նվիրատվությամբ «Գալուստ Կիլիկյենկյան» հիմնարկության:

Հյուրանոցը գտնվում է ս. Էջմիածնի Մայր տաճարի բակի հարավ-արևելյան կողմում և կազմում է Ղապարապատի շենքի շարունակությունը: Նոր վանատան շենքի նախագծի մշակումը հանձնարարվեց ճարտարապետ Բ. Արզումանյանին, որն ամեն կերպ ձգտեց չխաթարել մայրավանքի պարագծի այս մասի ճարտարապետական լուծումը՝ պահպանելով հարկերի համաչափությունը այն հաշվով, որ հյուրանոցի նոր շենքը ներդաշնակվի Ղապարապատին և ընկալվի որպես նրա բնական շարունակությունը:

Պահպանելով այդ սկզբունքը, նունյիսկ քիվի բարձրությունն ու ձևը, հեղինակը արևելյան ծայրում (որտեղ հյուրանոցի մուտքն է) ճակատի ճարտարապետական մշակումն ընդգծել է եռահարկ ու ճակտոնով պսակված մի ելուստով (ռիդոլիտով), որի կենտրոնում տեղավորված է հարուստ ձևերով բնորոշ շքամուտքը:

Իր բնության համապատասխան է շենքի ներքին ճարտարապետական հորինվածքը: Առաջին հարկում գլխավոր մուտքին հաջորդում է նախաարանք, որի հետնամասում գտնվում է սանդղաքատունը: Աջակողմյան միջանցքից մուտքեր են բացվում դեպի նրա երկու կողմերի ննջասենյակները: Երկրորդ և ռիդոլիտային մասի երրորդ հարկերն ամբողջովին հատկացված են ննջասենյակներին՝ բոլորն էլ (թվով 28 ննջասենյակ) օժտված նախամուտքերով, սանիտարական հանգույցներով և համապատասխան կահավորմամբ:

Վանատան շինարարությունն ավարտվեց 1978 թ. աշնանը: Ենթի հանդիսավոր բացումը տեղի ունեցավ Վեհափառ Հայրապետի ծննդյան 70-ամյակի առթիվ կազմակերպված հանդիսությունների օրերին: Շքամուտքի վերնամասում փորագրվեց հետևյալ արձանագրությունը.

«Ի Հայրապետութեան Տ. Տ. Վազգենի Ա Կաթողիկոսի Ամենայն Հայոց կառուցաւ վանատունս արդեամբ Գալուստ Կիլիկյենկեան Հիմնարկութեանն ի Լիլպոն, ՌՆԻԵ»:

Ե. Ալեքս և Մարի Մանուկյան գանձատան կառուցում

Ստացված նվերների և կատարված գնումների ընդհանուր Մայր Աթոռում հետզհետե ավելանում էին թանգարանային արժեք ունեցող նյութերը: Դրանց պահպանության և ցուցադրման համար Հին և Նոր վեհարանների ցուցասրահները չէին բավարարում, իսկ «Հայրիկյան» թանգարանի շենքը օգտագործվում էր տնտեսական նպատակների համար:

Արդիական պահանջներին բավարարող գանձատան շենք կառուցելու հարցը գործնական ընթացք ստացավ, երբ սփյուռքի հանրաժանությամբ ապագային գործիչ և բարերար, Հայ Բարեգործական Ընդհանուր Միության ցկյանս նախագահ Ալեքս Մանուկյանը գանձատան կառուցման համար տրամադրեց նյութական անհրաժեշտ միջոցները: Գանձատան շենքը նպատակահարմար համարվեց կառուցել Նոր վեհարանին մոտ, բակի հարավ-արևմտյան անկյունում եղած ազատ հողամասի վրա, այն հաշվով, որ այն ոճական և մասշտաբային ներդաշնակություն կավի Նոր վեհարանի և «Հայրիկյան» թանգարանի շենքերի հետ:

Ճարտարապետ Բ. Արզումանյանին հանձնարարվեց մշակել այս նորակառույցի նախագիծը: Ըստ նախագծի, գանձատան շենքը, չհաշված գետնահարկը, հիմնականում երկհարկանի է: Նրա ձգված ուղղանկյունաձև հատակագիծը $19,35 \times 62,0$ մ. չափեր ունի: Տեղադրությունը կատարվել է այնպես, որ նրա հարավային և արևմտյան ճակատները մոտ լինեն համապատասխան կողմերի պարսպապատերին՝ ընդամենը 4,5—5 մ. հեռավորությամբ: Շենքի գետնահարկը ամբողջովին հատկացվելու է տնտեսական և տեխնիկական նպատակներին: Այստեղ տեղավորվելու են արհեստական կլիմա ստեղծող սարքավորումները, այստեղով են անցնելու տեխնիկական այլ համակարգերի ցանցերը: Առաջին հարկից գետնահարկ են տանում շենքի երկու ծայրերի սանդղատները:

Շենքի հիմնական հարկերը հատակագծով են թանգարան-մատենադարանի առանձնահատուկ պահանջներին համապատասխան: Առաջին հարկի նախասրահից ձախ տեղավորված երկու ցուցասրահները (450 ք. մ. ընդհանուր մակերեսով) նախատեսված են հատկացնել ոսկերչական իրերի, ձեռագործների և եկեղեցական սպասքների ցուցադրմանը: Նախասրահից աջ տեղավորված մի քառակուսի տարածություն (140 ք. մ. մակերեսով) ծառայելու է Հայաստանում քրիստոնեության տարածման պատմությունը լուսաբանող նյութերի ցուցադրմանը:

Նախասրահի ետևում, գլխավոր մուտքի առանցքով տեղադրված լայն սանդուղքները տանում են դեպի երկրորդ հարկ: Այստեղ, նախասրահի ուղիղ վերևում, նույն չափի մի սրահ է լինելու՝ խաչվող կամարներով: Չախակողմյան երկու ցուցասրահները (յուրաքանչյուրը 250 ք. մ. մակերեսով) հատկացվելու են գեղանկարչական, քանդակագործական և գորգագործական նմուշների, վարագույրների ու գեղարվեստական այլ կարգի գործվածքների ցուցադրմանը:

Շենքի ձախ (հարավային) թևի երեք հարկերում, որոնց ընդհանուր բարձրությունը հավասար է լինելու ցուցասրահների երկու հարկերի բարձրությանը, տեղավորվելու են թանգարանային տարբեր արհեստանոցները: Շենքի աջ (հյուսիսային) թևում, կրոնական իրերի թանգարանի վրա, տեղավորվելու է մատենադարան-ընթերցարանի երկհարկ մասը, որը իր բարձրությամբ հավասար է լինելու երկրորդ հարկի ցուցասրահի բարձրությանը: Ունենալով ինքնուրույն մուտք առաջին հարկից՝ մատենադարան-ընթերցարանը հաղորդակցվելու է երկրորդ հարկի սրահի հետ:

Շենքի ներքին և արտաքին ճարտարապետական ձևավորումը համահնչուն է նրա բովանդակությանը: Ներսում, հարդարման համար օգտագործվելու են հիմնականում ավանդական շինանյութեր: Հատակները սալարկվելու են մարմարով, պատերն ու կամարները երեսապատվելու են տարբեր տեսակի ու երանգի տուֆերով: Բացի բնական քարերից, ներսի հարդարման համար օգտագործվելու են փայտ, մետաղ, պլաստիկատներ: Կրոնական բովանդակությամբ թեմատիկ բարձրաքանդակներ ծառայելու են որպես գեղարվեստական արտահայտչամիջոցներ:

Երկաթ-բետոնե կմախքային կոնստրուկցիա ունեցող այս շենքի բոլոր ճակատները արտաքուստ տուֆապատ են: Նկատի ունենալով, որ, ըստ տեղադրության, շենքը դիտվելու է միայն գլխավոր (արևելյան) ճակատի կողմից, հիմնական ուղադրություն է դարձվել նրա ճարտարապետական մշակմանը: Հարուստ ձևերով ընդգծված են գլխավոր մուտքը և նրա վերնամասի կամարակապ լուսամուտները: Ձախ կողմից զգալի երկարությամբ ձգվում է կամարակապ սրահը:

Երկրորդ հարկի խոլ պատը պլաստիկորեն աշխուժացնում են համաչափ տեղավորված կամարակապ լուսամուտները: Շենքը պսակող քիվը գլխավոր մուտքի վերնամասում ճակտոնի է վերածվում՝ շեջտելու համար ռիվոլիտի առանցքը, ինչպես նաև ընդգծելու երկրորդ հարկի սրահը պսակող կենտրոնադիր զմբեթի տեղը:

Շենքի ձախ թևի վերջավորության վրա, քիվից վեր բարձրացող աշտարակը, ծավալա-տարածական հավասարակշռություն ստեղծելով աջ թևի հետ, միևնույն ժամանակ կարող է ծառայել համայնապատկերներ դիտելուն:

Այսպիսին է կառուցվող գանձատան ընդհանուր ճարտարապետական նկարագիրը: Այն, ավարտվելուց հետո, կկապի Վեհափառ Հայրապետի շինարարական բեղմնավոր գործունեության մեջ կարևորագույն նվաճումներից մեկը:

Շինարարության ընթացքում են մշակվելու նաև շենքի ներքին կահավորման ու ցուցադրումների կազմակերպման նախագծերը: Այնքա և Մարի Մանուկյան գանձատան կառուցումը նախատեսված է իր ավարտին հասցնել մինչև 1983 թվականը*:

Հայրապետական հյուրանոց (վիլլա) Երևանում

Հայաստանի կառավարությունը 1958 թ., Վեհափառ Հայրապետի ծննդյան 50-ամյակի առթիվ, նրան էր նվիրել Երևանում երկհարկանի մի վիլլա: Հետագայում Մայր Աթոռի շինարարական գրասենյակի միջոցով վիլլայի ներսում փոփոխություններ ու լրացումներ արվեցին, և այդպիսով վիլլան ենթարկվեց ամբողջական նորոգման:

Գարաժներ

Վեհափառ Հայրապետի գահակալության տարիներին Մայր Աթոռը դարձավ տնտեսական լուրջ և կարևոր մի հաստատություն: Շինարարական աշխատանքների կատարման համար անհրաժեշտ էին փոխադրամիջոցներ, իսկ Մայր Աթոռի կարիքների, ուխտավորների և հյուրերի փոխադրման համար՝ նաև մարդատար ավտոմեքենաներ: Այդ նպատակով Մայր Աթոռի շրջափակում, Ղազարապատի շենքի ետևում գտնվող ապատ հողամասում կառուցվեց մի մեծ գարաժ՝ բաղկացած յոթ բոքսից և վերանորոգման մեկ արհեստանոցից: Այստեղ տեղադրվեց նաև բենզինալցման կետ: Կառուցվեց նույնպես մի փոքր գարաժ «Հայրիկյան» թանգարանի արևելյան կողմում:

* Գանձատան շենքի կառուցումն ու ներքին ձևավորումն ավարտվել է 1982 թվականին: Շենքի հանգիսավոր բացումը տեղի է ունեցել նույն թվականի հոկտեմբերի 11-ին Գանձատան բարերարներ Ալեքս և Մարի Մանուկյանների ներկայությամբ (ծանոթ. խմբ.):

Նախագծեր սփյուռքահայ թեմերի նոր եկեղեցիների շինության վերաբերյալ

Վազգեն Ա Կաթողիկոսի գահակալության տարիներին սփյուռքի ողջ տարածքի վրա նոր թափ ստացավ հայկական նոր եկեղեցիների շինության գործը: Վեհափառ Հայրապետի սրտի ջերմ փափագն էր, որ նոր կառուցվելիք այդ աղոթքի տները լինեն մեր եկեղեցական դասական ճարտարապետության ավանդույթներին և ոճին համապատասխան շինություններ: Այդ ուղղությամբ Նորին Սրբությունը արժեքավոր խորհուրդներ և թելադրություններ էր տալիս սփյուռքի թեմական առաջնորդներին և թեմական կապմակերպություններին:

Մայր Աթոռում ստացվում էին պաշտոնական նամակներ ու գրություններ, որոնցում խնդրանք էր ներկայացվում Հայոց Հայրապետին և Մայր Աթոռին առընթեր ճարտարապետների հանձնաժողովին, որպեսզի օգնեն նոր եկեղեցիների շինության համար նախագծեր կազմելու կամ իրենց կապմած նախագծերը վերանայելու և մասնագիտական կարծիք հայտնելու համար:

Ստորև ներկայացնում ենք համառոտ տեղեկություններ Վեհափառ Հայրապետի և Մայր Աթոռի ճարտարապետների հանձնաժողովի կողմից շինության առնված այդ նախագծերի մասին:

1. Միլանյի հայոց ս. Քառասուն Մանկանց եկեղեցու շինության նախագիծը

Սա առաջին նախագիծն էր, որ մշակվեց Մայր Աթոռի աջակցությամբ: Այս եկեղեցու նախագծի մշակումը հանձնարարվեց ճարտարապետ Ռաֆայել Իսրայելյանին: Հեղինակը հմտորեն օգտագործելով հայկական եկեղեցական ճարտարապետության ավանդույթները՝ կարողացել է նորովի մեկնաբանել դրանք, հորինելով արդիական նկարագիր ունեցող եկեղեցական մի շենք: Նախագիծը որոշ փոփոխություններով իրականացվել է:

Միլանյի ս. Քառասուն Մանկանց եկեղեցին կառուցվել է արգենտինահայ Հովհաննես և Սարգիս Դիարեքիյան եղբայրների նվիրատվությամբ:

2. Մոնտեվիդեոյի (Ուրուգվայ) հայոց եկեղեցու նախագիծը

1960 թ. Վեհափառ Հայրապետի դեպի Հարավային Ամերիկա կատարած ուղևորության ժամանակ Մոնտեվիդեոյի հայկական համայնքի ներկայացուցիչները խնդրել էին Նրան կարծիք հայտնել նոր կառուցվելիք հայկական եկեղեցու նախագծի մասին, որը

կապմե էր տեղացի մի ճարտարապետ: Վեհափառ Հայրապետը նպատակահարմար էր համարել նախագիծը Մայր Աթոռ բերել: 1960 թ. հոկտեմբերի 13-ին Մայր Աթոռում Վեհափառ Հայրապետի նախագահությամբ գումարված ճարտարապետների հանձնաժողովը քննության առավ նախագիծը և անհրաժեշտ համարեց այն մասնակի վերամշակման ենթարկել հայկական եկեղեցական ճարտարապետության ավանդույթներին համապատասխան՝ անփոփոխ պահելով ընդհանուր չափերը, հատակագծային լուծումը ու տարածական ձևերը:

Սույն աշխատանքները կատարեցին ճարտարապետներ Ռ. Իսրայելյանը և Վ. Հարությունյանը:

3. Նյու-Յորքի և Վարդան եկեղեցու նախագիծը

Հյուսիսային Ամերիկայի Արևելյան թեմի առաջնորդարանը որոշել էր Նյու-Յորքի կենտրոնում ձեռք բերված հողամասի վրա պատշաճ ճարտարապետությամբ ու հայաոճ մի եկեղեցի կառուցել:

Եկեղեցու նախագիծը հայրենի ճարտարապետների միջոցով մշակելու մասին թեմի ցանկության ընդառաջելով՝ Վեհափառ Հայրապետը հարմար գտավ ճարտարապետ Ռ. Իսրայելյանին հանձնարարել հիմնականում այդ դժվարին ու պատասխանատու պատվերի կատարումը:

Տաղանդաշատ ճարտարապետը Վեհափառ Հայրապետին և Մայր Աթոռին առնթեր ճարտարապետների հանձնաժողովին ներկայացրեց նախագծերի վեց տարբերակ: ճարտարապետների հանձնաժողովի մի քանի անդամների ու հայրենի արվեստագետների աջակցությամբ գլխի բերվեց Նյու-Յորքի Մայր եկեղեցու կառուցման նախագծի գործը, որը կատարվեց հայրենասիրաբար, եռանդով ու նվիրումով:

Թվում էր, թե եկեղեցու շենքի և նրա քանդակների նախագիծը պատրաստող հեղինակները, ըստ պայմանավորվածության, կհրավիրվեն Նյու-Յորք և մասնակից կդառնան նաև կառուցմանը: Սակայն դրա փոխարեն տաճարի շինարարության հանձնախումբը նախագծի հետագա բախտը վստահեց այլ մասնագետների, որոնք որոշ փոփոխություններ մտցնելով նրանցում (ճարտարապետ Էդվարդ Ութուջյան) և կապմելով աշխատանքային գծագրերը ու հաշվարկելով կոնստրուկցիաները (տեղի մասնագետների միջոցով)՝ ավարտին հասցրին եկեղեցու շինարարությունը:

Օծման հանդիսավոր արարողությունը Վեհափառ Հայրապետը կատարեց 1968 թվականի ապրիլի 28-ին:

Ստամբուլի եկեղեցու նախագիծը

Ստամբուլի հայկական համայնքը նախաձեռնելով մի նոր եկեղեցու կառուցման աշխատանքը, համաքաղաքացի ճարտարապետ Պետրոս Չոբյանին էր պատվիրել կապմել նախագիծ, որով շինարարությունն արդեն սկսված էր: Ցանկանալով ունենալ հայաոճ մի եկեղեցի՝ նախագիծն ուղարկվեց Մայր Աթոռ և Էջմիածին, Վեհափառ Հայրապետին, որպեսզի Մայր Աթոռի ճարտարապետների հանձնաժողովը այն քննության առնի ու հնարավոր բարեփոխությունների ուղղությամբ իր առաջարկներն անի:

Հանձնաժողովն իր 1962 թ. փետրվարի 7-ի նիստում ճարտարապետներ Ռ. Իսրայելյանին և Վ. Հարությունյանին հանձնարարեց ծանոթանալ նախագծին: Նախագիծը, բարեփոխման ենթարկվելուց հետո, ուղարկվեց Ստամբուլ:

Վիեննայի և Հռիփսիմե եկեղեցու կառուցման նախագիծը

Վիեննայի եկեղեցական համայնքը, նախագահությամբ պ. Սարգիս Կարապետյանի, նպատակադրվել էր Ավստրիայի մայրաքաղաքում մի եկեղեցի կառուցել՝ դրա համար օգտագործելով լոնդոնաբնակ տիկ. Հռիփսիմե Հալաճյանի (ամուսնու ապգանունով՝ Ռոյ Թրիկի) նվիրատվությունը:

Երբ կատարվում էր եկեղեցու հիմնարկեքը, այդ օրերին Վիեննայում էր գտնվում սովետական ճարտարապետների տուրիստական խումբը և նրա կապմում Երևանի գլխավոր ճարտարապետ Էդվարդ Սարապյանը, որը, ընդառաջելով իրեն արված առաջարկին, սիրահոծար հանձն է առնում եկեղեցու նախագծի մշակումը և՛ այն կատարում մասնագիտական հմտությամբ ու պատվով: Նորովի մեկնաբանված եկեղեցական այս շենքը, շնորհիվ կիրառված ճարտարապետական մանրամասների (քիվերի, գոտիների, դռան և լուսամուտների պսակների, կամարային բացվածքների, քանաշտարակի ձևի և այլն), ունի հայ ճարտարապետության ավանդույթներից սերված ազգային նկարագիր:

Ճարտարապետ Էդվարդ Սարապյանի մշակած նախագիծը ուղարկվեց Մայր Աթոռ, Վեհափառ Հայրապետին և ճարտարապետների հանձնաժողովին ի հաստատում: Շինարարությունն ավարտվելուց հետո եկեղեցու հանդիսավոր օծումը՝ ձեռամբ Ամենայն Հայոց Վաչգեն Ա կաթողիկոսի ու մասնակցությամբ Կ. Պոլսի հայոց պատրիարք տ. Ընդրիք Գալստյանի, տեղի ունեցավ 1968 թվականի ապրիլի 21-ին:

(Շարունակելի)